

МЕТОДОЛОГІЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

УДК 340.15:343.98(477.74-250д)«20/21»
DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v5.2023.1>

Н. Єфремова,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»

І. Корнієнко,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри історії держави та права
Національного університету «Одеська юридична академія»

С. Єленич,

головний бібліограф наукової бібліотеки
Національного університету «Одеська юридична академія»

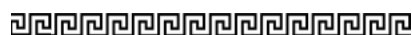
ДО ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ОДЕСЬКОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ШКОЛИ У XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТЬ

Актуальність. Добре відомо, що ядром юридичної освіти традиційно були вітчизняні академічні школи. Накопичений ними досвід і традиції є важливим елементом для нормального розвитку вітчизняної науки та освіти. Саме поняття «наукова школа» – багатозначне. Сьогодні існує складна система визначення та класифікації наукових шкіл залежно від способу їх виникнення та формування, основної мети діяльності, періоду класифікації тощо.

Звертаючись до визначення цього питання стосовно обраної нами теми, доцільно звернути увагу на пропозицію К. А. Ланге, який закликав розрізняти «класичні» і «некласичні» наукові школи. Так, «класичну» наукову школу він тлумачить як неформальний науковий колектив, що формується при провідному вченому на базі вищого навчального закладу з метою навчання наукової творчості. У свою

чергу, «некласичну» наукову школу К. А. Ланге трактує як неформальний науковий колектив, що формується на базі науково-дослідного закладу та об'єднує певну кількість наукових колективів з метою колективної розробки певної наукової ідеї, проблеми, або напрямку [15, с. 147]. Отже, згідно запропонованої К. А. Ланге класифікації наукових шкіл, основною метою «класичної» школи є систематична підготовка та навчання молодих учених, які згодом мають можливість заснувати власні наукові школи. Для «некласичної» школи педагогічна складова є теж притаманною, але з більшою практичною, прикладною спрямованістю.

Досить обґрунтованою класифікацією також вбачається і варіант, запропонований В. І. Астаховою, Є. В. Астаховою та А. А. Гайковим, які у визначенні поняття «школа» узяли за основу історико-еволюцій-

ний підхід. І хоча запропонована ними класифікація шкіл на 4 типи викликає певні заперечення, вона дає досить чітку уяву про процес еволюції такого наукового колективу, як наукова школа [25, с. 14–15]. Оперуючи висновками цих дослідників, ми бачимо, що сам факт існування різних шкіл у науці обумовлений і історико-культурними особливостями її розвитку, і відмінностями у розумінні предмета дослідження, і різним ступенем осмислення й розробки проблем, що вивчаються та іншими факторами.

Отже, на наш погляд, звернення до такої проблематики, як історія становлення одеської криміналістичної наукової школи, до біографічних досліджень життя та діяльності її представників, мають важливе значення для цілісного та об'єктивного розуміння цього процесу та подальшого пошуку нового знання в умовах сучасності. Складовою цих тематичних напрямів також є і бібліографічні дослідження, які пов'язані із систематизацією інформації про публікації галузевого спрямування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники розглядають одеську криміналістичну школу як структурний елемент української криміналістичної наукової школи та одеської школи права, діяльність якої спрямована на розвиток криміналістики. Історія становлення української криміналістичної наукової школи та розвитку одеської криміналістичної школи присвячені роботи таких вчених, як В. П. Колмаков, В. В. Тіщенко, В. О. Комаха, А. В. Іщенко, Д. А. Ляшенко, В. В. Юсупов та інші.

Комплексне історико-правове дослідження одеської школи права та наукових правових шкіл за галузями права здійснили вчені кафедри історії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія»: М. Р. Аракелян, Н. В. Єфремова, О. В. Горяга, І. В. Корнієнко та інші [13].

Результати досліджень вчених-криміналістів систематизовані у різних видах бібліографічних ресурсів також відображають розвиток юридичної думки і забезпечують історико-правові дослідження. Так, наприклад, науковці у сфері бібліографознавства М. Железняк, А. Шушківський, Л. Гутник визначають цінність бібліографічних видань «повнотою та достовірністю інформації, що робить працю вагомим енциклопедичним джерелом...» [12, с. 22]. Сьогодні, можна говорити про бібліографічну трансформацію досліджень інтелектуально-творчої спадщини науковців, маючи на увазі, що бібліографічна інформація є життєписом, що має структуру особливої форми.

Метою статті є дослідження виникнення та подальшого розвитку одеської криміналістичної школи з початку ХХ до початку ХХІ ст., а також узагальнення і аналіз історико-правових та бібліографічних досліджень представників цієї школи.

Викладення основного матеріалу. Наукова школа в галузі криміналістики є однією із форм організації науки. Основною метою криміналістичної наукової школи, на нашу думку, є розвиток нових напрямів досліджень, передача знань й досвіду вчених наступним поколінням. Визнання наукової школи як правила відбувається на національному (регіональному) рівні. Ґрунтовні дослідження української криміналістичної наукової школи здійснюються за напрямками:

- узагальнення етапів розвитку криміналістики, судової експертології;
- історії становлення судово-експертних установ, юридичних закладів вищої освіти;
- історії утворення та діяльності наукових осередків які стали центрами розвитку криміналістики в Україні, а саме формування Харківської, Київської та Одеської наукових шкіл;

– систематизація тематичних наукових досліджень вчених у галузі криміналістики;

– вивчення наукових праць вчених та визначення впливу їх досліджень на розвиток криміналістики;

– виокремлення іменних криміналістичних наукових шкіл, криміналістичних наукових шкіл тематичного спрямування та криміналістичних наукових шкіл за проблемним принципом.

В історико-правових дослідженнях зазвичай характеризується діяльність вчених чи колективу, їх роль у розвитку криміналістики за певний хронологічний період. Опис діяльності криміналістичної наукової школи враховує комплексний підхід з вивчення розвитку науки та містить в якості загальних характеристик матеріали про: наукові традиції, дослідницьку програму, відомості про лідера та провідних дослідників, рівень результатів наукової діяльності вчених та наукових закладів вищої освіти, стиль наукового мислення, характеристику внеску колективу у розвиток наукового знання, нагороди, спільність наукових інтересів, наукове керівництво дисертаційними дослідженнями, бібліографічну діяльність тощо.

Джерелами для дослідження одеської криміналістичної школи, з одного боку, є праці науковців як джерела знання, а з іншого – бібліографічні ресурси як джерела систематизованої інформації про публікації науковців. Ще одним джерелом для вивчення цієї проблематики безумовно є архівні матеріали Державного архіву Одеської області (далі – ДАОО), щоденники та приватні листи науковців, матеріали інших державних архівів.

На процес формування одеської криміналістичної наукової школи впливають різні фактори, наприклад – факт утворення судово-експертних установ в Одесі та в інших містах України, поява самостійної навчальної дисципліни «Криміналістика», відповідних науково-практичних кадрів та інші фактори, посилення

боротьби з бандитизмом в Україні та інші фактори [13; 11; 21, с. 26–34; 35, с. 144, 145]. Для з'ясування цього процесу, ми пропонуємо розглянути деякі історичні події, пов'язані з розвитком криміналістики у місті Одеса у ХХ столітті.

Криміналістика, як самостійна наука в Європі, зародилась наприкінці ХІХ – початку ХХ століть. Її засновником вважають австрійського професора Ганса Гроса, який першим увів до наукового обігу назву «Криміналістика» і розкрив зміст цієї науки, її предмет і завдання (1892 р.). Отже, визначаючи час появи цієї науки в межах Наддніпрянської України, слід частково погодитись з думкою Р. Л. Степанюка, який вважає, що: «є всі підстави стверджувати, що до комуністичного заколоту 1917 року в Російській імперії зазначена наука існувала лише у зародковому стані» [30, с. 390].

Важливість розвитку криміналістичних досліджень в Одесі на початку ХХ століття була очевидною. Через стрімкий економічний розвиток міста там значно зростала і організована злочинність. Отже, для боротьби з нею влада активно починала застосовувати нові технічні та наукові засоби. Власно термін «криміналістика» тоді ще не укорінився в галузі вітчизняної юриспруденції, але певні започаткування в цьому напрямку все ж відбулись у проміжку між 1905–1913 роками. Так, наприклад, 4 (17) липня 1913 року було видано Закон «Про заснування кабінетів науково-судової експертизи в містах Москві, Києві й Одесі», що безумовно вплинуло на заснування спеціалізованих центрів криміналістичних досліджень у Наддніпрянській Україні.

З початковим етапом створення науково-дослідного закладу судових експертиз в Одесі пов'язана діяльність українського вченого-криміналіста професора Миколи Прокоповича Макаренка. Він був одним з засновників Одеського науково-

дослідного інституту судових експертиз і першим його керівником з 1914 по 1938 рік. Як зазначив дослідник біографії вченого В. О. Комаха: «З приходом більшовиків до влади, у 1919–1920 рр. М. П. Макаренко був підтверджений на цій посаді Одеським губернським революційним комітетом, з підпорядкуванням Одеського КНСЕ НКЮ України. Після реорганізації Одеського крайового КНСЕ у 1925 р. в Одеській ІНСЕ Микола Прокопович був призначений його директором, і на цій посаді він працював до 15 серпня 1938 р., коли наказом НКЮ УРСР його звільнили з посади директора і призначили заступником директора цього Інституту НСЕ з наукової, науково-оперативної і педагогічної роботи та з підготовки аспірантів» [19, с. 163].

Протягом 1914–1938 років М. П. Макаренко значно покращив як судово-експертну, так і науково-дослідну роботу закладу. Інститут науково-судової експертизи в Одесі того періоду можна вважати певною мірою осередком юридичної освіти у місті. Відкритий в 1914 році кабінет було реорганізовано та перейменовано 23 жовтня 1925 року на Інститут науково-судової експертизи (далі – ІНСЕ). Ці зміни були передбачені статтею 12 Положення про судоустрій УСРР 1925 року. Таким чином, на базі самих інститутів НСЕ розпочалася фахова підготовка експертів. Здійснювалася вона на засадах прийнятої 18 вересня 1925 року постанови РНК УСРР «Про аспірантів при кабінетах НСЕ» [28, с. 396].

Відповідно до цієї постанови, у Київському, Одеському і Харківському ІНСЕ були введені посади аспірантів в кількості по 3 особи в кожному, з терміном навчання 3 роки, з метою підготовки експертів з числа осіб, які одержали вищу освіту [4]. У зв'язку з тим, що серед аспірантів, які навчалися при Одеському ІНСЕ практично не було фахівців з юридичною освітою за винятком

М. А. Кравцова, на засіданнях вченої ради Одеського ІНСЕ неодноразово порушувалося питання про необхідність залучення фахівців з юридичною освітою [20, с. 302]. Напередодні початку Другої світової війни саме М. П. Макаренко очолював загальне керівництво аспірантурою в Одеському ІНСЕ, але через низку обставин, дирекція закладу так і не змогла покращити становище з прийомом аспірантів з вищою юридичною освітою [5].

Педагогічну діяльність в Одеському ІНСЕ професор М. П. Макаренко поєднував з викладацькою діяльністю в Одеському інституті народного господарства. З 1 жовтня 1926 року до 1 жовтня 1930 року він працював там на посаді професора юридичного факультету. З метою підготовки майбутніх правоохоронців, він читав там курс лекцій з дисципліни «Техніка розслідування злочинів» [19, с. 164].

На підставі подання, яке було зроблено вченими радами Одеського ІНСЕ і Всесоюзного інституту юридичних наук НКЮ СРСР М. П. Макаренку було присвоєно вчене звання професора, затверджене постановою Комітету із справ вищої школи при РНК СРСР від 17 жовтня 1939 р. за № 36 [19, с. 164]. Серед зазначених наукових праць підготованих вченим необхідно відзначити його підручник «Техніка розслідування злочинів» (Харків, 1925 р., 156 с.), і «Розслід справ про отруєння» (1934 р.) [23], які фактично були одними з перших навчально-наукових праць у цьому напрямку в УСРР.

На увагу також заслуговує науково-дослідна робота талановитого криміналіста А.К. Папаспіраки, який 1 жовтня 1923 року був призначений на посаду секретаря кабінету НСЕ, а з 16 лютого 1926 року – на посаду вченого секретаря Одеського ІНСЕ. Цю посаду він займав до 1 жовтня 1936 року та активно займався науковими дослідженнями у галузі криміналістики. Знаний фахівець з великим досвідом роботи, він був автором

12 наукових праць та підготував дисертаційну роботу на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, за темою «Криміналістичне дослідження зміненого письма (письмо лівою рукою і літерами друкованого типу)», але у 1949 році дисертацію він не захистив через необґрунтовані підозри [20, с. 357].

В Одеському ІНСЕ до 22 вересня 1941 року, працювали відомі на той час як в Україні, так і за її межами вчені: Е. Ю. Ген, Є. С. Єльчанінов, Ф. М. Жмайлович, А. М. Кангер, М. Т. Козловський, М. П. Макаренко, В. П. Малицький, С. М. Матвеев, В. Е. Озецький, А. К. Папаспіракі, Д. Д. Хмиров, І. Г. Шеттле [20, с. 304]. Окремі праці названих вчених здобули визнання не тільки в СРСР, а й за кордоном. У ті часи, їх досягнення в окремих галузях криміналістики були фундаментальними, хоча дипломованих юристів серед них було дуже мало. Також про науково-дослідну роботу вчених Одеського ІНСЕ може свідчити їхня участь у 75 наукових конференціях, проведених у його стінах до 1941 року [20, с. 271]. Але у подальший розвиток криміналістики в УРСР свої корективи внесла Друга світова війна, коли в умовах посилення боротьби зі злочинністю особливо відчувався брак криміналістів і юристів.

10 квітня 1944 року Одесу було звільнено від окупантів, а 18 серпня 1944 року, в Києві, Радою народних комісарів УРСР та Центральним Комітетом КП(б)У було видано постанову № 1054 «Про організацію юридичних шкіл в містах Києві, Харкові та Одесі» [6]. В історії розвитку юридичної освіти та розвитку криміналістичної науки це рішення стало дуже важливим, бо певним чином посприяло збереженню та підготовці нових педагогічних та практичних кадрів. З часом, частину з них було залучено до відродження досліджень криміналістичної науки в Одесі. Тут доцільно нагадати, що Одеський ІНСЕ теж

поновив свою діяльність після звільнення Одеси – 14 квітня 1944 р., але як лабораторія, через втрату своєї наукової потужності, а відповідно і значення. Тільки з 25 січня 1995 року, постановою Кабінету Міністрів України № 52 в Одесі, на базі Одеської НДЛСЕ було відновлено діяльність Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз.

Серед виявлених нами даних по викладацькому складу за 1944 рік, в Одеській Юридичній школі криміналістику там викладали: М. П. Макаренко, викладач (директор науково-дослідного інституту судової експертизи), а у парі з ним, суміжні дисципліни викладали доктор медичних наук, професор Л. І. Айхенвальд (судова психіатрія) та доктор Є. О. Малевич – викладач судової медицини [8]. З 1945 року, після смерті М. П. Макаренка, в ОЮШ криміналістику викладав кандидат юридичних наук, доцент М. А. Кравцов – директор науково-дослідного інституту судової експертизи. Судову медицину викладав асистент кафедри судової медицини обласний судово-медичинський експерт С. Б. Гольдштейн, а судову психіатрію – професор Л. І. Айхенвальд, директор психіатричної лікарні [8].

У 1945-1946 навчальному році Криміналістика в ОЮШ читалась на 2 курсі в обсязі 78 годин (32 години – лекції та 46 годин – семінарські заняття) [7, с. 8] та працював криміналістичний науковий гурток де під керівництвом викладачів А. А. Юхвіца, Ф. Ф. Зусманова, С. Л. Розенгауза і В. Г. Фельдшейна студентами були підготовані доповіді за темами: «Судові докази» та «Вчення про співучасть» [7, с. 13].

У 1947 році свою роботу поновив Юридичний факультет при Одеському державному університеті імені І. І. Мечникова (ОДУ ім. І. І. Мечникова). Його першим деканом фактично став М. А. Кравцов (1947–1948 рр.), який докладав

багато зусиль на відновлення факультету. З лютого 1949 року він очолював нову кафедру – цивільного і кримінального права [27, с. 133, 139]. З того ж року і до часу закриття факультету в 1953 році, студентам викладали Криміналістику.

У розвиток криміналістичної науки М. А. Кравцов вніс цікаві напрацювання. Як відзначає дослідниця Г. С. Стаскевич: «У 1947 році М. А. Кравцов підготував роботу «Розслідування аварій на автотранспорті». У своєму дисертаційному дослідженні М. А. Кравцов поглиблює та розширює деякі положення дисертації М. Г. Богатирьова. Він розглянув види автотранспортних пригод, їхні ознаки, дав їм юридичну кваліфікацію. У своїй роботі автор вперше охарактеризував слідову картину в дорожньо-транспортних пригодах, вказав на правила роботи зі слідами. У роботі М. А. Кравцова знайшло своє відображення питання планування розслідування та проведення окремих слідчих дій (огляду місця події, допиту, призначення експертиз)» [29, с. 173]. Важливість дослідження М. А. Кравцова полягає в тому, що воно було одним з перших в СРСР, що висвітлювало новаційну тоді проблематику розслідування злочинів із застосуванням дорожньо-транспортних засобів.

До негативних чинників в історії розвитку криміналістики в Одесі слід віднести закриття юридичного факультету та юридичної школи у 1953 році, коли єдиним центром наукових досліджень у цій галузі лишається Одеська лабораторія судової експертизи. У 50–60 рр. ХХ ст. до Лабораторії влилися нові кадри: юристи Г. Н. Гордєєва, А. І. Трофименко, О. І. Шмідт, Г. С. Стаховська, хіміки Є. М. Бершадський, С. Ю. Гайдарова. Колектив поповнився колишніми військовими О. І. Маришевим, К. О. Василевським, А. Л. Кверелем, А. І. Коганом, С. В. Каюком.

З 1960–1966 років подальший розвиток криміналістики в Одесі відбувався паралельно з формуванням наукової школи кримінальної юриспруденції в стінах юридичного факультету Одеського державного університету імені І. І. Мечникова. Це можна простежити у реалізації сукупності наукових ідей, розроблених у працях колективу кафедри кримінального права, процесу та криміналістики ОДУ ім. І. І. Мечникова під керівництвом професорів В. П. Колмакова, Є. В. Додіна, Л. В. Багрій-Шахматова, доцента І. В. Михайлова [24; 13, с. 201–203]. Надамо опис коротких відомостей про вчених, які в різні роки завідували кафедрою та основних напрямів їх наукових досліджень, що стали фундаментальними працями на цьому етапі становлення одеської школи права в рамках спеціалізації.

Професор Віктор Павлович Колмаков з 1967 по 1973 роки завідував кафедрою кримінального права, процесу і криміналістики та очолював юридичний факультет ОДУ ім. І. І. Мечникова. Колмаков В. П. – талановитий педагог, вчений-криміналіст та організатор – здійснив значний внесок у розвиток Харківської та Одеської криміналістичних шкіл, Харківської школи судових експертів шляхом проведення наукових досліджень загальнотеоретичних проблем криміналістики і судової експертизи, теорії криміналістичної ідентифікації, методики розслідування окремих видів злочинів, проблем слідчої тактики. Слід звернути увагу на бібліографічний покажчик «Колмаков Віктор Павлович» (2013) за науковою редакцією професора В. В. Тіщенко, у якому зібрана інформація про життя, науково-дослідну та педагогічну діяльність, перелік публікацій вченого. Окремий розділ містить інформацію про проведення наукових заходів (до 2012 р.), присвячених пам'яті В. П. Колмакова [18].

Доцент Ілля Валентинович Михайлов – працював у складі обласного суду, Одеської юридичної школи,

директором Одеської філії Всесоюзного юридичного заочного інституту (ВЮЗІ). З 1973–1975 завідувач кафедри кримінального права, процесу і криміналістики юридичного факультету ОДУ ім. І. І. Мечникова, потім – доцент кафедри.

Професор Євген Васильович Додін – правознавець, доктор юридичних наук, Заслужений діяч науки і техніки України – очолював кафедру кримінального права, процесу і криміналістики ОДУ ім. І. І. Мечникова з 1975 по 1980 роки. Сферою наукових інтересів вченого була і адміністративна деліктологія, митне та морське право тощо [10, с. 4].

З 1980 року завідувачем кафедри кримінального права, процесу та криміналістики ОДУ ім. І. І. Мечникова був Леонід Васильович Багрій-Шахматов – заслужений діяч науки і техніки України, доктор юридичних наук, професор. З 1997 року – завідувач кафедри кримінального права Одеської державної юридичної академії (ОДЮА), з 2000–2009 роки – завідувач кафедрою кримінального та адміністративного права і проректор з навчально-методичної роботи в галузі правознавства Одеського національного морського університету.

Як зазначає В. О. Туляков: «Саме роботи Л. В. Багрій-Шахматова стали основою формування новітніх підходів до характеристики кримінальних правовідносин, концепту кримінального правопорушення та реакції на нього з боку суспільства у вигляді диференційованих за ступенем нормативного вираження та динамічної характеристики форм реалізації кримінальної відповідальності» [32, с. 301].

У 1991 році рішенням ради університету була відокремлена кафедра кримінального процесу та криміналістики. На цьому етапі розвиток криміналістичної наукової школи забезпечують наукові дослідження професорів І. В. Постіки, доцентів В. В. Тішенка (завідувач кафе-

дри), М. М. Шульги, Ю. П. Аленіна, В. О. Комахи [26, с. 121–123].

Вагомий внесок у становленні одеської криміналістичної наукової школи зробив експерт-криміналіст, професор Ігор Володимирович Постіка. До 1967 року він працював в Одеській науково-дослідній лабораторії судової експертизи, а з 1967 року займався науково-педагогічною діяльністю на юридичному факультеті (з 1993 р. – Юридичний інститут) ОДУ ім. І. І. Мечникова. У 1991 році він захистив докторську дисертацію за темою «Основні проблеми криміналістичної науки, розкриття й розслідування злочинів у східноєвропейських країнах». Продовж 1998-2002 років був проректором з наукової роботи та професором кафедри криміналістики Одеської державної юридичної академії. Ключовими напрямками його наукових досліджень була криміналістика зарубіжних країн, методика розслідування окремих видів злочинів, криміналістична експертиза, криміналістична кібернетика, судова фотографія [31, с. 423–424]. У 2002 році професором І. В. Постікою було видано монографію «Судебная (криминалистическая) фотография: теория и практика». Того ж року його учениця Лариса Ігорівна Аркуша захистила кандидатську дисертацію на тему «Основи методики виявлення й розслідування організованої злочинної діяльності за наявності корумпованих зв'язків».

Відомий вчений, педагог, практик, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України Юрій Павлович Аленін представник наукової школи кримінального процесуального права [14] та одеської криміналістичної школи [3]. Серед основних напрямів його наукових досліджень є проблеми розслідування тяжких злочинів, слідчі (розшукові) дії та їх провадження, початок кримінального провадження, запобіжні заходи у кримінальному процесі, загальні умови

досудового розслідування, закінчення досудового розслідування. Слід зазначити, що у серії «Вчені Національного університету «Одеська юридична академія» був підготовлений бібліографічний покажчик «Аленін Юрій Павлович» (2016), присвячений науково-дослідницькій та педагогічній діяльності відомого правознавця, провідного вченого України у сфері кримінального процесу та криміналістики [1].

Доцент Микола Миколайович Шульга очолював науково-технічний відділ управління МВС у Миколаївській області (нині Миколаївський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України), потім став начальником науково-технічного відділу (у подальшому – експертно-криміналістичного відділу) Управління внутрішніх справ в Одеській області. З 1985 року переходить на викладацьку роботу на юридичний факультет ОДУ ім. І. І. Мечникова, з 1997 року здійснює педагогічну діяльність в Одеській державній юридичній академії. Основними напрямками наукової діяльності були розробка та удосконалення експертних технологій, ідентифікація конкретних екземплярів колючо-ріжучих знарядь шляхом медико-криміналістичних досліджень [34, с. 3].

Доцент Володимир Олександрович Комаха досліджував проблеми використання криміналістичної техніки і спеціальних знань у розслідуванні злочинів; аналізував сучасні проблеми техніко-криміналістичного дослідження документів. У колі його інтересів також були історичні аспекти та перспективи розвитку криміналістичних обліків.

Історія становлення криміналістики, судово-експертних установ, вищих закладів освіти з підготовки кадрів та вивчення наукової спадщини вчених-криміналістів України стали окремим об'єктом дослідження вченого. Основні роботи В. О. Комахи щодо вивчення формування української криміналістичної наукової

школи: «Становлення і розвиток судової експертизи та судово-експертних установ на Півдні України (за матеріалами перших двох етапів становлення та розвитку Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз 1914–1941 рр.)» (2002), «Щодо планів заснування вітчизняної судової фотографо-дактилоскопічної лабораторії на початку ХХ ст.» (2003), «Становлення і розвиток інституту прокурорів-криміналістів в Україні» (2003), «Засновники перших державних багатопрофільних судово-експертних установ в системі Міністерства юстиції України (До 90-річчя Київського і Одеського НДІСЕ та 80-річчя Харківського НДІСЕ)» (2003), «Піонери криміналістичної думки на півдні України (До 90-річчя заснування Одеського НДІСЕ)» (2005), «Судово-експертні установи в системі Міністерства оборони України» (2005), «Перші вітчизняні криміналістичні установи» (2007), «До питання стосовно хронології створення окремих криміналістичних установ» (2008).

Певним підсумком діяльності та співпраці вчених можна вважати виокремлення криміналістичної наукової школи, заснованої відомим вченим-криміналістом, доктором юридичних наук, професором Віктором Павловичем Колмаковим. Історія формування цієї наукової школи пов'язана з періодом та етапами розвитку криміналістики в Україні, який охоплює події з кінця ХІХ до 70-х років ХХ століття [22, с. 32–34].

З 1998 року наукові заходи, присвячені ювілею з дня народження професора Віктора Павловича Колмакова (1913–1973) проводились колективом кафедри криміналістики університету під керівництвом професора В. В. Тіщенка. Зазначені наукові заходи стали важливими подіями в історії криміналістики, зокрема дослідники приймали участь у роботі Всеукраїнських наукових читань з кримінальної юстиції, присвячених пам'яті профе-

сора В. П. Колмакова (проводились у 2010, 2011, 2012, 2015 роках). Здобувачі та аспіранти закладів вищої освіти України навчалися та змагалися у Всеукраїнській школі з кримінальної юстиції ім. В. П. Колмакова (2016, 2017 рр.). Аналізуючи збірники матеріалів цих заходів, слід зауважити, що одним із напрямків науково-дослідної роботи вчених були, по-перше, дослідження життя та діяльності професора В. П. Колмакова [31, с. 418–422, 425–431; 9; 17; 16; 33] та багато інших публікацій, які присвячені дослідженню наукової спадщини та особистості вченого, професора В. П. Колмакова. По-друге, виокремлення криміналістичної наукової школи, заснованої професором В. П. Колмаковим.

Висновки. З наведеного дослідження ми бачимо, що українська криміналістична наукова школа характеризується наявністю різних наукових шкіл, яким притаманні свої особливості. Сьогодні в Україні функціонують: Всеукраїнська криміналістична наукова школа з кримінальної юстиції; регіональні криміналістичні школи, зокрема одеська; інші криміналістичні наукові школи (іменні та тематичні). У свою чергу, Одеська школа права об'єднує наукові школи за галузевим спрямуванням, зокрема одеську криміналістичну школу, яка почала своє формування приблизно з 1913 року, разом з ухваленням рішення про заснування в Одесі кабінету науково-судової експертизи. Тоді, у витоків цього науково-дослідного центру стояли 4 особи, які зуміли його зберегти в умовах революційних потрясінь. У жовтні 1925 р. кабінет було перейменовано на Інститут науково-судової експертизи, але проблема подальшого розвитку самої криміналістичної школи обумовлювалась відсутністю університетської підтримки у місті та вульгарними експериментами у сфері освіти та науки в УСРР у цілому.

На відміну від історичної науки, криміналістика у 30–50-х роках ХХ ст. постраждала трохи менше, але жданівські чистки не обійшли і криміналістів. В атмосфері постійної підозри і наклепів, з мізерними зарплатами вчені НДЛСЕ продовжували свою діяльність у повоєнній Одесі. Через втрату своєї наукової потужності ОНДЛСЕ важко було продовжувати наукові дослідження, але попит на них лишався величезним через посилення бандитизму. Ситуація з підготовкою професійних кадрів лишалась критичною між 1944 по 1947 роки, коли вчені ОНДЛСЕ почали читати лекції з криміналістики в Одеській юридичній школі та були залучені до відродження юридичного факультету в ОДУ. Досвід науково-педагогічної діяльності О. Кравцова – директора ОНДЛСЕ за підтримки малочисельної групи вчених юристів у 1947 році дозволив відновити на початковому етапі не тільки заняття з криміналістики, а і роботу першої з відновлених кафедр на юридичному факультеті – Теорії та історії держави і права.

На виявлених матеріалах ДАОО нами було встановлено, що стабілізація у розвитку криміналістичної науки в Одесі у повоєнні часи ускладнювалась цілою низкою політичних рішень керівництва СРСР та комуністичної партії у 50-х роках ХХ століття. Продовження експериментів в освітній сфері негативно позначились на процесі нормалізації розвитку криміналісти як науки так і навчальної дисципліни. Окрім того, Одесі відводилась роль периферійного міста, що не сприяло спрямуванню туди талановитих вчених, як наприклад, до Києва чи Харкова. Частково ситуація змінилась з черговим відновленням роботи юридичного факультету при ОДУ та з активізацією там наукових досліджень в галузі криміналістики.

Наступну сторінку в історії формування одеської криміналістичної школи ми пов'язуємо зі здобуттям України незалежності. У 1991 році

рішенням ради ОДУ була відокремлена кафедра кримінального процесу та криміналістики. На цьому етапі розвитку криміналістичної наукової школи забезпечували такі науковці, як: І. В. Постіка, В. В. Тіщенко, М. М. Шульга, Ю. П. Аленін, В. О. Комаха та інші. Певним підсумком діяльності названих нами вчених можна вважати виокремлення криміналістичної наукової школи, заснованої відомим вченим-криміналістом, доктором юридичних наук, професором Віктором Павловичем Колмаковим. Здобутки зазначених вчених та їх учнів стали основою для подальшого розвитку цієї школи вже в умовах подальших трансформацій університету, особливо після заснування Одеської державної юридичної академії.

Також доцільно зазначити, що виокремлення криміналістичної наукової школи створює можливість спостерігати розвиток криміналістичної науки на різних етапах її становлення з точки зору авторських концепцій, тобто наукової спадщини вчених. Погляди, ідеї, теорії, практичний досвід науковців є, водночас, відтворенням суспільно-юридичних подій, втіленням результатів інтелектуальної і творчої діяльності вчених, пізнанням значимості зв'язків тематичних напрямлень – можуть бути описані в майбутніх історико-правових та бібліографічних дослідженнях української криміналістичної наукової школи. Крім того, публікації українських вчених формують бібліографічну модель розвитку науки «Криміналістики» та окремих тем криміналістичних досліджень. Отже, сьогодні ми можемо казати про існування Одеської криміналістичної школи, яка об'єднала зусилля і досвід багатьох вчених і практиків різних установ, а сучасним центром підготовки молодих фахівців криміналістів став Національний університет «Одеська юридична академія».

У статті було продемонстровано, що українська криміналістична наукова школа містить такі структурні елементи як об'єднання вчених у формі криміналістичних наукових шкіл, а саме регіональних, тематичних, іменних та дослідження криміналістичних проблем. З'ясовано, що її розвиток мав цілу низку особливостей, пов'язаних як з науковими так і з політичними факторами. Спираючись на архівні матеріали було уточнено інформацію стосовно відновлення функціонування Одеської науково-дослідної лабораторії судових експертиз та проілюстровано специфіку науково-педагогічної діяльності її науковців. У перше було доведено факт викладання криміналістики, як окремої дисципліни, із визначенням осіб викладачів в Одеській юридичній школі у період 1944–1953 років. Також було здійснено частковий аналіз юридичної бібліографії відповідно теми дослідження, як джерел систематизованої інформації, які відображають рівень потенціалу наукових досліджень вчених одеської криміналістичної школи.

Було зроблено висновок, що українська криміналістична наукова школа характеризується наявністю різних наукових шкіл, яким притаманні свої особливості. Сьогодні в Україні функціонують: Всеукраїнська криміналістична наукова школа з кримінальної юстиції; регіональні криміналістичні школи, зокрема одеська; інші криміналістичні наукові школи (іменні та тематичні). У свою чергу, Одеська школа права об'єднує наукові школи за галузевим спрямуванням, зокрема одеську криміналістичну школу.

Наведений історичний екскурс демонструє нам яскраву динаміку виникнення та розвитку Одеської криміналістичної школи. З 1914 року у складі Одеського кабінету наукової судової експертизи

працювало лише 4 фахівця, сьогодні ми можемо казати про створення Одеської криміналістичної школи, яка об'єднала зусилля і досвід багатьох вчених і практиків різних установ та їх учнів. Також відзначено, що сучасним центром підготовки фахівців криміналістів став Національний університет «Одеська юридична академія», який не тільки зберігає старі традиції цієї школи, а й сприяє подальшому розвитку криміналістики.

Ключові слова: історія криміналістики, одеська криміналістична школа, Національний університет «Одеська юридична академія», В. П. Колмаков, В. В. Тіщенко, юридична бібліографія.

Yefremova N., Korniienko I., Yelenych S. To question of becoming of Odesa criminalistics school in the XX – beginning of the XXI century

The article demonstrated that the Ukrainian forensic scientific school contains such structural elements as the unification of scientists in the form of forensic scientific schools, namely regional, thematic, nominal and research of forensic problems. It was found that its development had a number of features associated with both scientific and political factors. Based on archival materials, information about the resumption of the functioning of the Odessa Forensic Research Laboratory was clarified and the specifics of the scientific and pedagogical activities of its scientists were illustrated.

In the first, the fact of teaching criminology as a separate discipline was proven with the identification of teachers at the Odessa Law School in the period 1944–1953. A partial analysis of the legal bibliography was also carried out according to the research topic as a source of systematized information reflecting the level of scientific research

potential of scientists of the Odessa criminological school.

It was concluded that the Ukrainian forensic scientific school is characterized by the presence of different scientific schools, which have their own characteristics. Today in Ukraine there are: All-Ukrainian Forensic Scientific School of Criminal Justice; regional forensic schools, including Odessa; other forensic scientific schools (nominal and thematic). In turn, the Odessa School of Law unites scientific schools in industry areas, in particular, the Odessa School of Forensics.

The given historical excursion shows us the vivid dynamics of the emergence and development of the Odessa forensic school. Since 1914, only 4 specialists have worked as part of the Odessa Scientific Forensic Science Office; today we can talk about the creation of the Odessa Forensic School, which united the efforts and experience of many scientists and practitioners from various institutions and their students. It was also noted that the National University “Odessa Law Academy” has become a modern center for training criminologists, which not only preserves the old traditions of this school, but also contributes to the further development of criminology.

Key words: forensic scientific schools in Ukraine, history of criminology, Odesa Forensic School, National University «Odesa Law Academy», V.P. Kolmakov, V.V. Tishchenko, legal bibliography.

Література

1. Алєнін Юрій Павлович : біобібліогр. покажч. / уклад.: Т. М. Стефанчишена, С. І. Єлєнич ; Нац ун-т «ОЮА», наук. б-ка. Одеса : Юрид. літ., 2016. 104 с.

2. Біографія першого відповідального редактора збірника В. П. Колмакова. Криміналістика і судова експертиза : міжвідом. наук.-метод. зб. / Київ. НДІ судових експертиз. Київ, 2015. Вун. 60. С. 9–13.

3. Бондар В. С. Юрій Павлович Аленін – фундатор методу криміналістичного аналізу в Україні. Кримінальна юстиція сучасної України: виклики та перспективи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. до 75-річчя д.ю.н., проф. Ю. П. Аленіна (м. Одеса, 20 листоп. 2021 р.) / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2021. С. 218–232.

4. ДАОО. Ф. 6762. Оп. 1. Спр. 1. Річний звіт Од. ІНСЕ за 1927–1928 рік.

5. ДАОО. Ф. 6762. Оп. 1. Спр. 11. Протоколи засідання Вченої ради ОІНСЕ. Арк. 3–10, 20–21, 23–28а, 33.

6. ДАОО. Ф. Р 3432. Оп. 1. Спр. 1: Постанова РНК УРСР про організацію юридичних шкіл... Арк. 4.

7. ДАОО. Ф. Р 3432. Оп. 1. Спр. 10. Звіт про роботу ОЮШ за 1945–46 н. р.

8. ДАОО. Ф. Р 3432. Оп. 1. Спр. 2. Наказ № 26 Про зарахування до ОЮШ викладачів з 5.10.1944 р. С. 23.

9. Додін Є. В. Використання ідей В. П. Колмакова про роль і значення криміналістичної ідентифікації в реалізації митної справи. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2008. Вип. 44. С. 13–17.

10. Додін Євген Васильович : біобібліогр. покажч. / уклад. Л. А. Таран ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», наук. б-ка. 2-ге вид., переробл. і допов. Одеса : Юрид. літ., 2011. 120 с.

11. Єфремова Н. В., Корнієнко І. В. Проблеми відродження юридичної освіти в Одесі у 1944–1953 роках. SCIENTIA : Collection of Scientific Papers. Chicago, 2023. 03 Februar. P. 92–95. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/709>

12. Железняк М., Шушківський А., Гутник Л. До проблеми укладання біобібліо- та бібліографічних довідкових видань про діячів науки. Енциклопедичний вісник України. 2014. Ч. 4–5. С. 13–27.

13. Історія Одеської школи права : навч.-метод. посіб. / М. Р. Аракелян, О. В. Горяга, Н. В. Єфремова, І. В. Корнієнко, Т. О. Остапенко, Л. О. Попсуєнко, Я. В. Шевчук. Вид. 2-ге, випр. та допов. Одеса : Фенікс, 2018. 390 с.

14. Іщенко А. В., Ляшенко Д. А. Професор Аленін Юрій Павлович – один із фундаторів одеської наукової школи кримінально-процесуального права. Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства :

матеріали. Всеукр. н.п.к., прис. 70-річчю д.ю.н., проф. Ю. П. Аленіна (21.04.2017 р., м. Одеса) / Нац. ун-т «ОЮА». Одеса, 2017. С. 11–21.

15. Іщенко Д. А. Формування наукових шкіл у криміналістиці. Право і суспільство. 2013. № 3. С. 145–151.

16. Карпенко Г. Л. Використання положень В. П. Колмакова про місце експертизи в установленні істини в митній справі. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Нац. ун-т «ОЮА». Одеса, 2008. Вип. 44. С. 67–71.

17. Клименко Н. І. В. П. Колмаков – видатний криміналіст, відомий дослідник і викладач. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Нац. ун-т «ОЮА». Одеса, 2008. Вип. 44. С. 7–13.

18. Колмаков Віктор Павлович (1913–1973) : біобібліогр. покажч. / уклад. С. І. Єленич ; н. ред. В. Тищенко ; Нац. ун-т «ОЮА». Одеса : Юр. літ., 2013. 88 с.

19. Комаха В. О. Макаренко Микола Прокопович – один із фундаторів і перший керівник Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз (до 100-річчя з дня заснування Одеського НДІСЕ). Юридичні записки. 2013. № 1. С. 161–168.

20. Комаха В. О. Становлення і розвиток судової експертизи та судово-експертних установ на Півдні України (за матеріалами перших двох етапів становлення та розвитку Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз 1914–1941 рр.) : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2002. 512 с.

21. Криміналістика : підручник / Ю. Аленін, В. Тищенко, О. Ващук, Д. Цехан [та ін.] ; за ред. В. Тищенка. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2017. 556 с.

22. Криміналістика : підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко [та ін.]. Київ : Центр учбов. літ., 2015. 544 с.

23. Макаренко М. П. Розслід справ про отруєння. Київ : Радян. будівництво, 1934. 64 с.

24. Наукова школа кримінальної юриспруденції. Правова еліта України [Електронний ресурс]. Київ : Логос Україна, 2018. URL: <http://logos-ukraine.com.ua/project/index.php?project=peu2018&load=ns18.html>

25. Научные школы: проблемы теории и практики : [монографія / В. И. Астахова, Е. В. Астахова, А. А. Гайков и др.] ;

под общ. ред. В. И. Астаховой, Е. В. Астаховой ; Нар. укр. акад. Харьков : Изд-во НУА, 2005. 332 с.

26. Одеська державна юридична академія: історія і сучасність / голов. ред. С. В. Ківалов. Одеса : Юрид. літ., 1999. 248 с.

27. 170 років – зберігаємо традиції. 20 років – створюємо майбутнє / Нац. ун-т «ОЮА» ; [редкол.: С. В. Ківалов (голова) та ін. ; фот.: Г. О. Гарбузов та ін.]. Одеса : Юрид. літ., 2017. 558 с.

28. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. 1925. Отд. 1. № 70. С. 396.

29. Стаскевич Г. С. Сучасний стан наукових досліджень щодо розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із дорожньо-транспортними пригодами. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Нац. ун-т «ОЮА». Одеса, 2016. Вип. 76. С. 172–178.

30. Степанюк Р. Л. Деякі перспективні напрями розвитку криміналістики в Україні. Форум права. 2017.

№ 5. С. 389–394. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index

31. Тищенко В. В. Вибрані праці. Одеса : Вид. дім «Гельветика». 436 с.

32. Туляков В. О. Леонід Багрій Шахматов: вчений, вчитель, громадянин. Вісник асоціації кримінального права України. 2018. Т. 1, № 10. С. 299–307. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2018.10.161710>

33. Цимбал М. Л., Хоша В. В. Внесок професора В. П. Колмакова у розвиток харківської школи судової експертизи та криміналістики. Актуальні проблеми держави і права : зб. н. пр. / Нац. ун-т «ОЮА». Одеса, 2008. Вип. 44. С. 217–220.

34. Шульга Микола Миколайович : біобібліогр. покажч. / уклад. С. І. Єленич Єленич ; Нац. ун-т «ОЮА», наук. б-ка. Одеса : Юрид. літ., 2011. 47 с.

35. Юсупов В. В. Розвиток криміналістики в Київській, Одеській, Харківській наукових школах: головні етапи та персоналії. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2011. № 1(1). С. 143–150.